

Att återföra forskning till elever, lärare och rektorer

Carina Hjelmér

Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå universitet

carina.hjelmer@educ.umu.se

Under det läsår jag som doktorand vistades i en gymnasieskola fick jag vid upprepade tillfällen nyfikna frågor från elever om vad min bok ska handla om och ifall jag skrivit om just dem. Även lärare ställde då och då intresserade frågor om vad jag kommit fram till. När det gäller studiens syfte och vad undersökningen handlade om kunde jag ge återkommande information. Däremot när det gäller det som deras nyfikenhet framför allt tycktes handla om, resultatet, blev det under fältarbetet endast fragmentariska och knapphändiga svar eftersom jag inte påbörjat sammanställningen av empirin och därför inte hade någon egentlig överblick. Vid intervjuerna under vårterminen lyfte jag i och för sig några centrala frågor utifrån det som framkommit under observationerna, men det gällde ändå begränsade delar.

Det är drygt ett år sedan fältarbetet avslutades och nu pågår arbetet med sammanställning och analys av det empiriska material som jag samlade in i årskurs 1 i två gymnasieklasser, en från Naturvetenskapsprogrammet (studieförberedande) och en från Barn- och fritidsprogrammet (yrkesförberedande). Enligt överenskommelse med de berörda i de båda klasserna ska en återkoppling ske när eleverna går i årskurs 3. I det skedet kommer drygt ett år att återstå av min doktorandtid, vilket innebär att deltagarna får ge synpunkter innan resultatet är färdigskrivet. Syftet med detta paper är att problematisera och diskutera en forskares arbete med att återföra forskning till elever, lärare och rektorer under pågående skrivprocess. Av särskilt intresse är de skäl som finns för denna återkoppling, samt hur genomförandet av densamma kan ske. Paperet skrivs under planeringsarbetet av återkopplingen, det vill säga innan den genomförs.

Kort beskrivning av forskningsområdet

Min forskning är en del av projektet *Ett aktivt medborgarskap? Om demokratifostran i gymnasieskolan*, finansierat av Vetenskapsrådet¹. Syftet med projektet är att utveckla kunskap om demokratifostran och elevinflytande i gymnasieskolan, såväl när det gäller undervisningens innehåll och organisation som elevernas egna försök att aktivt diskutera och påverka i skolvardagen. Av särskilt intresse är processer där elever själva driver frågor som rör demokrati i skolan. Övergripande frågor att studera:

- Vilka värden och förståelser av demokrati och inflytande uttrycks i undervisningen?
- Hur är undervisningen organiserad med avseende på ungdomars inflytande?
- Om, hur och i vilka sammanhang diskuterar eller agerar ungdomar relativt förhållanden som rör demokrati och inflytande i skolan, och hur förhåller sig skolan till detta?
(Ansökan till Vetenskapsrådet 2006).

Undersökningen är en etnografisk studie med deltagande observationer under lektioner och raster, intervjuer med elever (grupp), lärare (grupp och individuellt), rektorer (individuellt) samt dokumentanalyser (t.ex. undervisningsmaterial, klassrådsprotokoll). Teoretiskt tas utgångspunkt i tidigare forskning och teorier som beaktar köns- och klassperspektiv som centrala i förhållande till skolans demokratifostran.

Det preliminära resultatet visar på stora skillnader mellan de båda klasserna, såväl när det gäller elevernas bakgrund som den verksamhet de möter i skolan. Medan eleverna i Naturvetarklassen (N) till exempel har bland det högsta medelbetyget från grundskolan har eleverna i Barn- och fritidsklassen (BF) bland det lägsta, och medan en klar majoritet av föräldrarna till ungdomarna i N har högre utbildning har endast ett fåtal det i BF. Könsfördelningen i N är jämn, i BF är det traditionellt kvinnlig dominans och detta gäller både elevgrupper och lärare. Vidare så har elever i båda klasserna försökt att påverka studietempo och

¹ Projektmedlemmar: projektledare Elisabet Öhrn (Göteborgs universitet), Dennis Beach, Marianne Dovemark och Per-Åke Rosvall (Högskolan i Borås) samt Lisbeth Lundahl och Carina Hjelmér (Umeå universitet).

svårighetsgrad i undervisningen med olika resultat. Medan BF-eleverna tillmötesgår och till exempel ofta får korta av lektioner och ta extra raster, så har N-eleverna mötts av ett massivt nej och rekommenderas istället att jobba mera, hårdare och också utanför lektionstid.

Skäl för återkoppling

Inom etnografisk forskning är det vanligt att förorda att forskningsresultaten på olika sätt ska återföras till deltagarna (se t.ex. Johansson 2009; Dovemark 2004). Jag har här valt att dela in mina skäl för att genomföra återkoppling av resultat i tre delar: *kommunikativ validitet och tillförande av data, etiska aspekter* samt *användning för deltagarna*. Dessa skäl grundar sig främst på rön från tidigare forskning samt etnografisk och kvalitativ metodlitteratur.

Kommunikativ validitet och tillförande av data

Så kallad kommunikativ validitet (Fangen 2005; Kvale 2009) eller respondentvaliditet (Hammersley & Atkinson 2007) innebär att de personer som deltagit i undersökningen får höra/läsa och ta ställning till om resultaten enligt dem är korrekt sammanställda och trovärdiga. Kvale (2009) beskriver hur kunskapsanspråkens validitet på så sätt kan prövas i dialog mellan forskaren och deltagarna, eller mellan forskaren och andra forskare. Vidare kan även ytterligare eller kompletterade kunskap föras fram kring de situationer som belyses (Hammersley & Atkinson 2007). Gardner (1993) lyfter fram exempel där hon som forskare upplevt behov av att gå tillbaka till fältet för att ställa förtydligande frågor när det funnits en osäkerhet kring observationer hon gjort och tolkningen av dem. På så sätt blir det ett tillskott av data som både kan nyansera och befästa de tolkningar hon är mitt inne i att skriva.

Även om analysen får större tyngd om deltagarna har möjlighet att granska, ge synpunkter och känner igen sig i den så menar dock flera författare av metodlitteratur att detta inte är tillräckligt som validering (Fangen 2005; Hammersley & Atkinson 2007; Kvale 2009). De diskuterar kritiska frågor ur valideringssynpunkt, som att deltagarna av olika skäl inte för fram alla sina synpunkter. De kanske till exempel inte protesterar mot tolkningar som placerar dem i en ofördelaktig dager. Skeggs beskriver en situation där hon som forskare gjorde en annan analys än deltagarna. Exemplet är hämtat från avhandlingsarbetet där hon genomförde en etnografisk studie bland arbetarklasskvinnor som läste omvårdnadskurser. Kvinnorna i studien visade ovilja mot att använda klass som perspektiv för tolkningen av det som hände. Detta gjorde dock inte att Skeggs övergav klassperspektivet, utan det blev snarare centralt för henne som forskare att istället konstruera teorier som kunde förklara kvinnornas ovilja mot, det som för henne var så uppenbart, att klass spelade en avgörande roll (Skeggs 1999).

Relationen mellan forskaren och deltagarna innefattar dessutom alltid ett visst mått av maktobalans (Ambjörnsson 2004). Det finns därför ingen garanti för att de framför alla synpunkter, bland annat av rädsla för att de på ett intellektuellt plan inte ska duga. Ambjörnsson framhåller att hur mycket en forskare än önskar motsatsen, så kommer alltid forskarens privilegierade position bidra till en maktobalans och ett överläge relativt de som

studeras. Skeggs (1999) menar på likartat vis att även om tolkningarna har tillkommit med rådfrågning och diskussion med deltagarna, så är det forskaren som sitter på makten över den slutgiltiga produkten och denna makt är viktig att vara medveten om. Fangen (2005) föreslår att de synpunkter som framkommer vid återkoppling därför snarare ska tas som en källa till ytterligare data och insikter än som bevis för att valideringen säkerställs. Det innebär att även om deltagarnas synpunkter och igenkännanden kommer att styrka trovärdigheten i min studie, så väljer jag att snarare se återkopplingen som främst ett tillskott och nyansering av resultatet. Ett resultat som jag som forskare har både den slutgiltiga makten och ansvaret att skriva.

Etiska aspekter

Johansson (2009) beskriver hur det, i enlighet med god forskningsetik, ingår för forskaren att under fältarbetet redovisa delar av sitt material för deltagarna. I denna redovisning menar hon att observationer, beskrivningar av resultat och preliminära analyser ingår. Etiska aspekter framhålls därmed som skäl för att inte bara informera om vad studien handlar om, utan också för att återkoppla och diskutera preliminära resultat (Fangen 2005). Öhrn (2005) beskriver ett exempel där det visade sig att anonymiteten för en av deltagarna i hennes studie riskerade att röjas i en del av resultatet. Eftersom det var ett för rapporten viktigt resultat diskuterade hon problemet tillsammans med personen ifråga och de kunde gemensamt bestämma hur hon kunde skriva fram resultatet utan att någon särskild blev utpekad. Genom att presentera och diskutera resultatet med deltagarna under skrivprocessen, så får de vars praktik jag observerat under ett helt läsår möjlighet att ge synpunkter av etisk karaktär innan avhandlingen publiceras. De har då bland annat möjlighet att påtala om de känner sig utpekade eller missförstådda och om anonymiteten riskerar att röjas.

Användning för deltagarna

Återkopplingen kan också ha en nytto- och användningsaspekt för den verksamhet som studeras. Genom att få ta del av och diskutera resultaten i undersökningen finns möjlighet för deltagarna att höja sin medvetenhet om det område studien belyser. Bourdieu (1994) menar till exempel att många lärare bidrar till reproduktion av makt utan att vare sig veta om eller eftersträva det. Även om arbetet med förändring ofta är komplext och tar lång tid i anspråk, så finns ändå en möjlighet att det empiriska materialet kan vara till viss hjälp vid reflektion för deltagarna. På så sätt skulle återföringen även kunna vara ett led som underlättar för lärare att ta del av, och även kunna använda sig av, aktuell forskning, något som enligt Hattie (2009) många inom både forskar- och skolvärlden anser sker i alltför låg grad idag. Tillgängligheten till forskningsresultaten i min studie kan öka genom att elever, lärare och rektorer får ta del av en anpassad och kortfattad sammanställning som de också har möjlighet att muntligt diskutera, istället för att endast vara hänvisade till att efteråt läsa den färdigskrivna avhandlingen.

Genomförande av återkoppling

När det gäller hur återkoppling av empiriskt material ska kunna genomföras tycks det inte finnas särskilt mycket skrivet, vare sig i metodlitteratur eller i forskningsrapporter. Det poängteras ofta att det är viktigt att det görs samt att det varit intressant och givande, däremot inte hur man rent metodologiskt gått tillväga eller vilka eventuella svårigheter man stött på. Här problematiserar jag kortfattat sådana aspekter.

Inför besöket

Elever, lärare och rektorer i de båda klasserna kommer att få sig tillskickade en sammanställning av resultatet cirka två veckor innan mitt återbesök vid skolan. Det kommer att vara frivilligt att läsa den men på så sätt får de som så önskar möjlighet att sätta sig in i materialet innan jag kommer till skolan och muntligt presenterar. Det är min strävan att dokumentet å ena sidan ska vara tillräckligt omfattande för att deltagarna ska kunna bilda sig en uppfattning, å andra sidan inte mer än att de hinner läsa.

Ambitionen kommer också att vara att sammanställningen ska göras på ett för deltagarna respektfullt sätt så att det inte riskerar att vara utpekande för olika individer. Tyngdpunkten kommer att ligga på vad elever, lärare och rektorer i första hand kan tänkas vilja veta med fokus på studiens syfte och frågeställningar. Materialet kommer att vara riktat till olika målgrupper såtillvida att de olika klasserna endast kommer att få ta del av det som berör deras egen klass. Elever, lärare och rektorer kommer också att få se delvis olika material. På så sätt får de olika grupperna ta del av resultatet från sin egen verksamhet men inte av de andras.

Skeggs (1999) resonerade kontinuerligt om observationer och tolkningar med deltagarna under de elva år hennes studie pågick. Hon beskriver hur det var lättare att erbjuda de kvinnor som deltog i hennes studie tolkningar av deras gemensamma problem än att förklara det som skett med hjälp av hennes teoretiska tolkningar. Skeggs menar att detta främst beror på att hon i det senare exemplet använt sig av sitt utbildningskapital, något som kvinnorna i studien inte hade tillgång till. Det blir därför viktigt för mig att tänka på att ta med tolkningar som är möjliga för deltagarna att omfatta och förstå vid framställningen av materialet. Däremot ser jag det som väsentligt att inte helt utesluta analysarbetet vid återkopplingen, eftersom det kan bidra till att starta ett viktigt reflektionsarbete hos elever, lärare och rektorer.

Muntlig presentation

Den muntliga presentationen av materialet avser jag att genomföra i varje klass, varje lärarlag och med rektorer var för sig vid olika tillfällen. Eftersom det är så stora skillnader mellan de båda program som jag besökt, bland annat när det gäller status vid skolan, så menar jag att det blir lättare för elever, lärare och rektorer att kunna framföra synpunkter om det är homogena grupper. Jag vill inte heller blanda olika personalgrupper eller vuxna och elever, då de har olika maktpositioner i skolan. Rektor är till exempel chef över lärare och elever är, bland annat på grund av betygen, underordnade lärarna.

Innan presentationen påbörjas ser jag det som viktigt att redogöra för hur jag ser på denna återkoppling. Det blir till exempel centralt att förklara att det inte handlar om envägskommunikation från min sida med information om ett resultat som är färdigt och klart. Deras synpunkter är viktiga och ger ett tillskott till, eller kan förändra, det resultat som hittills skrivits fram även om det är jag som slutligen bestämmer över vad som ska skrivas i boken. Jag kommer även att visa följande frågor, som jag vill diskutera efter presentationen, för att ytterligare betona skälen för återkopplingen och skärpa fokus under redovisningen:

- Är resultatet trovärdigt? Ser du några direkta felaktigheter eller missförstånd? Vill du göra några tillägg? Var något resultat särskilt förvånande?
- Riskerar anonymiteten att röjas? Känner någon/några sig utpekade?
- Har du/ni någon användning av denna redovisning? På vilket/vilka sätt i så fall?
- Något annat?

Deltagarnas synpunkter

Efter den muntliga redovisningen av materialet ska deltagarna få möjlighet att ge synpunkter och ställa frågor. Rektorerna är bara två och de båda lärarlagen består av 5-6 personer så de får framföra sina synpunkter muntligt i sina grupper. De kommer dock att få börja med att var och en skriftligt skriver ner sina synpunkter och reflektioner utifrån frågeställningarna ovan. Detta för att dels ge tid till eftertanke för var och en innan diskussionen, dels ge de som eventuellt inte säger så mycket muntligt i grupp möjlighet att skriftligt framföra vad de tycker. Under den muntliga diskussionen kommer sedan anteckningar att göras gemensamt i gruppen. När det gäller eleverna är de 30 i N-klassen och 20 i BF-klassen. De kommer därför att delas in i grupper om cirka 6 elever/grupp. I de intervjuer som genomfördes med eleverna under fältarbetet kom det fram att en del tyckte det var svårt att framföra sina åsikter inför hela klassen och att det var lättare i mindre grupp. Även här kommer det att först ges tid för var och en att skriva ner sina synpunkter med samma motiv som ovan. Därefter får de diskutera och göra anteckningar gruppvis. Dessa diskussioner avslutas med att de olika grupperna får delge varandra en del av sina synpunkter, och de som vill får även kommentera detta i helklass.

Samtliga deltagare kommer att uppmanas att skriva ytterligare synpunkter eller frågor till mig även efter besöket om de så vill. Däremot ser jag det som centralt att avsätta tid för skrivande när jag är på skolan för att säkerställa att också få in skriftliga, individuella synpunkter. Under fältarbetet har jag till exempel noterat att en del elever är rationella och hemma endast gör de uppgifter som ger betyg, andra har svårigheter att göra färdigt skrivuppgifter utanför skoltid. Lärarna och rektorerna i sin tur verkar ha många andra åtaganden som ligger på hög.

Avslutande reflektioner

Avslutningsvis kan jag konstatera att jag tycks ha ett spännande men svårt arbete framför mig när det gäller att återföra resultat till lärare, elever och rektorer. Under skrivandet av detta paper har problem och frågor kring återkopplingen framträtt allt eftersom. Jag ansluter mig till Skeggs när hon diskuterar värdet av att belysa och problematisera metodologiska frågor. Om man struntar i frågor som berör metod, så antar man samtidigt att kunskap kommer från ingenstans och låter också forskare svära sig fria från ansvar för vad de producerar och hur de framställer sin forskning (Skeggs 1999). Om forskare genom att återföra resultat på allvar vill ge deltagarna möjlighet att, åtminstone till viss del, påverka resultatet under pågående rapportskrivning, så behövs det därför utvecklas kunskap kring de metodologiska frågor som gäller att återföra resultat till fältet.

Referenser

Ambjörnsson, F. (2004) *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.

Ansökan till Vetenskapsrådet (2006) *Ett aktivt medborgarskap? Om demokratifostran i gymnasieskolan*. Dnr 2006-23855-40762-27.

Bourdieu, P. (1994) *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.

Dovemark, M. (2004) *Ansvar – flexibilitet – valfrihet. En etnografisk studie om en skola i förändring*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Gardner, D. (1993) *Tolkandet*, i: M. Ely (red.) *Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken – cirklar inom cirklar*. Lund: Studentlitteratur.

Fangen, K. (2005) *Deltagande observation*. Malmö: Liber.

Hammersley, M. & Atkinson, P. (2007) *Ethnography. Principles in Practice*. London: Routledge.

Hattie, J. (2009) *Visible Learning: A Synthesis of over 800 Meta-analyses Relating to Achievement*. London and New York: Routledge.

Johansson, M. (2009) *Anpassning och motstånd. En etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella identitetsskapande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Kvale, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Skeggs, B. (1997) Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön. Göteborg: Daidalos.

Öhrn, E. (2005) Att göra skillnad. En studie av ungdomar som politiska aktörer i skolans vardag. IPD-rapp.